

REFERENDUMNING MOHIYATI VA KONSTITUTSIYAMIZGA O‘ZGARTIRISHLAR VA QO‘SHIMCHALAR KIRITISH

Egamberiyev Dilmurod Elmurod o‘g‘li
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti
Yuridika fakulteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada mamlakatimizda bo‘lib o‘tayotgan muhim siyosiy jarayon ya‘ni referendum nimaligi va referendum haqidagi ma‘lumotlar, saylov va referendumning farqi, Konstitutsiyamizga kiritilayotgan asosiy o‘zgarishlar, inson huquq va erkinliklari, yoshlarimizga berilayotgan imkoniyatlar, sud-huquq sohasidagi islohotlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Referendum, saylov, ovoz berish, siyosiy jarayon, Konstitutsiya, qonun, “Habeas korpus”, “Miranda qoidasi”, aybsizlik prezumpsiyasi.

Barchamizga ma‘lum ayni kunlarda mamlakatimizda muhim siyosiy jarayon O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish bo‘yicha referendum jarayonlari bo‘lib o‘tish arafasida. Ayni kunlarda butun mamlakatimiz hududida referendum haqida xalqimizga batafsil tushuntirish ishlarini amalga oshirish maqsadida targ‘ibot tadbirlari amalga oshirilmoqda. Shaxsan o‘zim ham Yuridik fakulteti talabasi va bo‘lajak yurist sifatida o‘z tengdoshlarimga referendum haqida ma‘lumotlar berish maqsadida ushbu targ‘ibot tadbirlarida ishtirok etyabman. Ushbu maqola orqali referendum haqida muhim ma‘lumotlarni va Qomusimizga kiritilayotgan o‘zgarishlar haqida tushuntirib o‘tmoqchiman.

Referendum haqida gapirishdan avval uning o‘zi nima ekanligi, saylovlardan farqi haqida to‘xtalib o‘tamiz. Referendum fuqarolarning davlat va jamiyat hayotidagi eng muhim masalalarni ovoz berish yo‘li orqali hal etishdir. Referendum orqali Konstitutsiya, qonunlar qabul qilinishi, ularga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritilishi, takomillashtirilishi mumkin. Referendum saylov emas. Referendum ayrim jihatlari bilan saylovga o‘xshashi mumkin, masalan komissiyalar, ovoz berish jarayoni. Biroq saylovlarda nomzodlarni muayyan lavozimga masalan, deputat, senator, Prezident sifatida saylash uchun ovoz beriladi. Referendumda esa nomzodlar bo‘lmaydi, muayyan masalani qo‘llab-quvvatlash yoki rad etish bo‘yicha ovoz beriladi. Saylov natijalari majoritar tizim bo‘yicha ham, proporsional tizim bo‘yicha ham aniqlanishi mumkin bo‘lsa, referendum natijalari faqat majoritarizm (mutlaq ko‘pchilik ovozini hisoblash) tamoyillari asosidagina aniqlanishi mumkin.

O‘zbekistonda referendum Konstitutsiya hamda 2001-yil 30-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasining Referendumi to‘g‘risida”gi Qonun bilan tartibga solinadi. Referendum O‘zbekiston qonunlarini va boshqa qarorlarni qabul qilish maqsadlarida jamiyat va davlat hayotining eng muhim masalalari yuzasidan fuqarolarning umumxalq ovoz berishidir. Referendumda qabul qilingan qarorlar oliy yuridik kuchga ega bo‘ladi va referendum O‘zbekistonning butun hududida o‘tkaziladi.[1] Referendum o‘tkaziladigan kungacha yoki referendum kunida 18 yoshga to‘lgan har bir fuqaro referendumda teng asoslarda ishtirok etadi va har bir fuqaro bir ovozga ega bo‘ladi.

Referendumda ishtirok etish huquqiga ega bo‘lgan, ro‘yxat tuzilayotganda referendum uchastkasida doimiy yoki vaqtincha istiqomat qilayotgan O‘zbekiston fuqarolari ovoz beruvchi fuqarolar ro‘yxatiga kiritiladi. Ovoz beruvchi fuqarolarning ro‘yxatlari ovoz berish kuniga 10 kun qolganda hamma tanishishi uchun taqdim qilinadi. Ovoz beruvchi fuqarolarning ro‘yxatlariga o‘zgartishlar kiritish referendumga besh kun qolganida to‘xtatiladi. Referendumda ovoz berish byulletenida referendumga qo‘yilayotgan masalaning matni aniq aks ettiriladi va ovoz beruvchi xohish-irodasining variantlari “ha” yoki “yo‘q” yoxud “rozi” yoki “qarshi” deb ko‘rsatiladi. Oliy Majlis Qonunchilik palatasining yangilanayotgan Konstitutsiya loyihasi muhokamasiga bag‘ishlangan yalpi majlisida 30-aprel kuni bo‘lib o‘tadigan referendum byulletenida: “Siz O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy qonunini qabul qilasizmi?” deb yozilishi ma‘lum qilindi.[2]

Bosh Qomusimizda bo‘layotgan o‘zgarishlar haqida to‘xtalib o‘tadigan bo‘lsak, undagi moddalar 128tadan 155taga o‘zgarimoqda, normalar soni esa 275tadan 434taga oshgan. Asosiy qonunning 65foiz matni yangilangan.[3] Yangilanayotgan konstitutsiyamizda o‘zgarishlar asosan quyidagi yo‘nalishlarda aks etmoqda: inson huquq va erkinliklari sohasi; tadbirkorlik va xususiy mulk sohasi; axborot sohasi; ijtimoiy soha; tibbiyot va ekologiya sohalari; ilm-fan, ta‘lim-tarbiya va yoshlar sohasi; sud-huquq sohalari.

Konstitutsiyamizga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish maqsadida xalqimizdan ko‘plab takliflar kelib tushdi. Kelib tushgan takliflar soni 222,715tani tashkil etgan bo‘lib, ularning 25foizi loyihaga kiritilgan. Takliflar statistik tahlil etilganda 60foizi yoshlar tomonidan bildirilganligi ma‘lum bo‘di. Shu nuqtayi nazardan kelib chiqqan holda yangilanayotgan Konstitutsiyamizda yoshlarga oid alohida bob va moddalar kiritilib, XIV bob “Oila, bolalar va yoshlar” deya nomlanmoqda. Bu esa mamlakatimizda yoshlarga qaratilayotgan davlat siyosati darajasidagi e‘tiborning yanada ortib borayotganligidan dalolatdir.[3]

Yangi tahrirdagi konstitutsiyaning 27-moddasida aybsizlik prezumpsiyasidan kelib chiqadigan muhim kafolat, shaxs sudning qarorisiz 48soatdan ortiq muddat

ushlab turilishi mumkin emas. Shaxs ushlab turilgan vaqtdan e'tiboran 48soat o'tgunga qadar sudga ushlab turishning qonuniyligi va asosliligi to'g'risida masalani hal qilish uchun olib borilishi kerak. Agar ushlab turishning qonuniyligi va asosliligi sudga isbotlanmasa shaxs darhol ozod qilinishi kerak degan norma belgilanmoqda. Ushbu modda shaxs erkinligi va daxlsizlik huquqining konstitutsiyaviy kafolati sifatida xizmat qiladi. Ushbu norma mamlakatimiz konstitutsiyasida ham "Xabeas korpus" tizimi joriy etilayotganligini anglatadi. Yuqoridagi moddalardan guvohi bo'lganimizdek, mamlakatimizning yangi konstitutsiyasida ham sud-huquq sohasida inson huquq va erkinliklarini ta'minlash qat'iy belgilanmoqda. Bu esa inson qadri tamoyilining yorqin dalilidir.

Yangilanayotgan konstitutsiyamizning 28-moddasida: "Jinoyat sodir etganlikda ayblanayotgan shaxs uning aybi qonunda nazarda tutilgan tartibda oshkora sud muhokamasi yo'li bilan isbotlanmaguncha va sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlanmaguncha aybsiz deb hisoblanadi. Ayblanuvchiga o'zini himoya qilish uchun barcha imkoniyatlar ta'minlanadi..." deb belgilab qo'yilmoqda. Ushbu normani kiritishda birinchi o'rinda xalqimizdan kelib tushgan takliflar va shu bilan birga xalqaro normalar ham hisobga olingan. Ya'ni, ushbu modda "Miranda qoidasi"ni o'zida aks ettirgan. Bu esa inson, uning hayoti, huquq va erkinliklari – oliy qadriyat degan ezgu tamoyilni amaliyotda keng tadbiiq etishga imkoniyat beradi.

Xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, Yangilanayotgan Konstitutsiyamizda har bir modda barchaga tushunarli, aniq va lo'nda bayon etilgani va sinchiklab ishlab chiqilganini ko'rishimiz mumkin. Bu o'zgarish va qo'shimchalar O'zbekistonni yanada barqaror rivojlantirish, turli tahdidlarga qarshi tura oladigan salohiyatini mustahkamlashga qaratilgandir. Yangilangan Konstitutsiya "inson-jamiyat-davlat" tamoyiliga asoslanadi, chunki unda barcha toifalar — yoshlar, ayollar, nogironlar, o'qituvchilar va hatto jinoyatchilar (adashgan fuqarolar)ning huquq va manfaatlarini o'z ifodasini topgani bilan amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. <https://yandex.ru/search/?clid=2285101&text=referendum&lr=10337>
2. https://yandex.ru/search/?text=referendum+to%27g%27risidagi+qonun&lr=10337&clid=2285101&src=suggest_B
3. https://yandex.ru/search/?text=yangilanayotgan+konstitutsiya+haqida&lr=10337&clid=2285101&src=suggest_B